

Baškortostani udmurtide folkloor: žanriline iseloomustus, kogumislugu, käibimise iseärasused tänapäeval

Ranus Sadikov

Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna

Kuzejevi nim Etnoloogiauuringute Instituudi

etnograafia osakonna vanemteadur

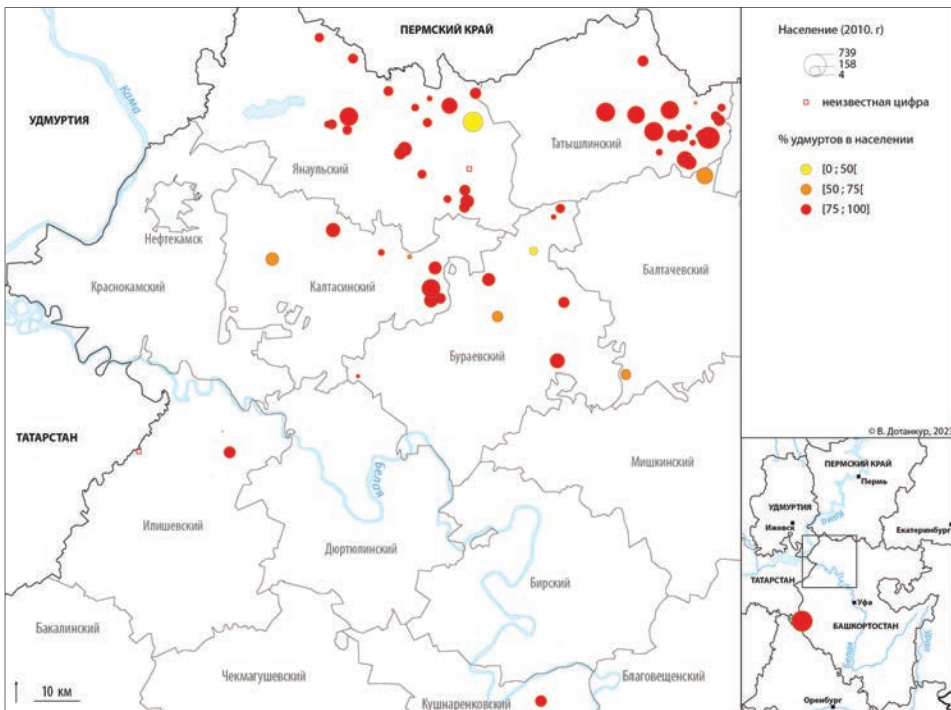
kissapi@mail.ru

Teesid: Artiklis käsitletakse Vene Föderatsiooni Baškortostani Vabariigis elavate udmurtide folkloori žanrulist eripära, selle kogumise, avaldamise ja uurimise ajalugu ning tänapäevast käibimist. Selle emamaast eraldunud rahvarühma folklooritraditsioonid on saanud turgi mõjutusi, kuid samas on säilitanud palju arhailisi jooni. Nende rahvaluulele lisab omapära ustavus traditsioonilisele rahvausule. Selle rahvakillu folkloori on uuritud vähe, kogumikud ja monograafiad puuduvad. Viimasel ajal hakati uurima nende rahvapalveid ja rituaalseid laule. Folkloori elushoidmise jaoks vajaliku autentse keskkonna ahenemise tõttu liigub see tänapäeval lavale, eeskätt laulud. Suurt rolli kohalike folkloorinäidiste säilitamisel mängivad harrastusansamblid, udmurdi keele ja kirjanduse õpetajad, kultuurimajade töötajad, raamatukoguhoidjad, kodu-uurijad.

Märksõnad: avaldamine, Baškortostan, folkloor, kogumine, žanrid, tänane olukord, udmurdid, uurimine

Baškortostani Vabariik (Baškiiria, BANSV) on üks Venemaa Föderatsiooni osa, mis asub Lõuna-Uurali regioonis ja Uurali eelmäestikus, on aastatuhandeid olnud mitmekesise rahvaste- ja kultuuridevahelise suhtluse piirkonnaks, kus on kujunenud palju etnilisi kultuure, keeli ja religioone. 2010. aasta ülevaate rahvaloenduse andmetel elas Baškortostani Vabariigis enam kui 160 rahva ja 13 etnilise rühma esindajaid. Paljud neist on uued sisserändajad, teised on elanud sellel alal juba mitu sajandit. Kõige arvukamad rahvad, kelle arv ületab 10 000, on venelased, baškiirid, tatarlased, tšuvašid, ukrainlased, marid, mordvalased, udmurdid ja valgevenelased (Galín & Mannapov *et al.* 2014: 35). Uurijate sedastuse kohaselt on Baškiiria omamoodi "etnoloogialabor", kus on lai väli etniliste kultuuride uurimiseks ja võimalus jälgida neid mitte staatiliselt, vaid aktiivse rahvastevahelise suhtluse ja vastastikuste mõjutuste taustal (Galijeva & Sadikov *et al.* 2018: 513).

Enamik Baškortostani udmurte on 16.–18. sajandil Uurali eelmäestiku aladele ümberasunud Kama-taguste udmurtide järeltulijad. Nende asulad kuuluvad administratiivselt praeguse Baškortostani Vabariigi Baltatševo, Burajevo, Piševo, Kaltassõ, Kušnarenkovo, Tatõšlõ ja Janauli rajooni (joonis 1). Kuna nad elavad turgi-moslemi (baškiirid, tatarlased, mišäärid) keskkonnas emarahvast lahus, on nende kultuuris säilinud palju arhailisi elemente, eelkõige ustavus traditsioonilisele religioonile. Viimast asjaolu tajuvad nad peamise etnilise tunnusemärgina (nad nimetavad end “tõelisteks udmurtideks” (*tšõn udmurt*’jos), eristades end seeläbi hõimlastest, kes on omaks võtnud õigeusu, s.o “vene usu” (*dzh’utš vös*’)). Samas on nende igapäevaelu ja kultuur kogenud üsna tugevat turgi mõju (näiteks on nende rahvarõivad baškiiri omadega väga sarnased). Ka rahvaluule on saanud võõrmõjusid (Sadikov 2018: 280–283). Baškortostani Vabariigi Jermekejevo rajooni udmurtide, samuti end praegu krjašeenideks pidavate Piševo rajooni ristitud udmurtide rahvaluule eripärasid artiklis ei käsitleta, kuna see kuulub muude idaudmurdi rühmade folkloori-etnograafiliste traditsioonide hulka.

Joonis 1. Udmurtide asustuse kaart Baškortostani Vabariigis. Vincent Dautancourt, 2019.

Žanriline eripära

Baškortostani udmurtide folklooris on esindatud paljud rahvaluuležanrid, on laule ja pillilugusid, tantse ja mängu ning rahvateatri elemente. Kõige märkimisväärsem ja mitmekesisem on rituaalne folkloor. Väga arhailise osa sellest moodustavad kalendritrituaalide ja pühade ajal esitatavad laulud ja viisid,¹ mis on Kama-tagustel udmurtidel vähemate kiriku mõjutustega kui nende ristitud hõimlastel (Minnijahmetova 2000: 4, 115). Kalendri- ja rituaalilaulud moodustavad terveid tsükleid, mida lauldakse kevadise *bōddzh'ōnal* (sõna-sõnalt 'suur päev') püha ajal, mis langeb ajalisel kokku kristliku lihavõttepühaga (foto 1). Peo igal etapil oli oma viis – *bōddzh'ōnal kõrdzh'an / gur / küi* (suure päeva viis / meloodia). Erootilise sisuga omapärased laulud *ošorog kõrdzh'an* (rukkiõllelaul *ošorog*) saatsid kevadpidu *ošorog*, neid laulsid maskeeritud eakad naised suure päeva neljandal päeval (Minnijahmetova 2000: 31–32). Spetsiaalseid lauluviise *või keljan – või keljan küi* (vastlanädala meloodia) esitati ka võinädala tähistamisel.² Perekonnlake tavandilaulude hulgas eristuvad oma mitmekesisusega pulmalaulud *sjuan küi*; iga pulmaetappi saatsid eraldi laulud (foto 2). Nende hulgas on eriti tähelepanuväärsed pruudi itkud *ves'keli küi / sandök gur* (pruudikirstu itk) (Minnijahmetova 2020: 132). Matustel lauldi kadunukese ärasaatmislaule *kulem murt keljan küi* ja sõjaväkke saatmisel – nekrutilaule / sõduri ärasaatmislaule *lekrok kõrdzh'an / soldat keljan küi*. Väga huvitavaid laule esitati aasta mälestuspäeval, kui sooritati ohverdus *ullan' sjoton* (allapoolle andmine) vastava laulu *ullan' sjoton gui* ("allapoolle andmise" laul) saatel.

Rahvalikel palvetel *kuris'kon / vös'köl* (palve / ohvrisõna), mida lausutakse palvustel ja ohverdamisriitustel ja mis kujutavad endast üleminekuvormi proosast värsiks, kõnest lauluks, on rituaalne iseloom ja sakraalne funktsioon. Suurt huvi pakuvad peitel lausutavad pöördumised surnute poole *azjazō us'kōton köl* (mälestussõnad), samuti pöördumised kurjade vaimude poole ohvriandide tegemisel lahti ostmise eesmärgil *kujas'kon köl* (sõna-sõnalt 'äraviskamise (ohvri) sõnad'). Maagiliste riituste juurde kuuluvad loitsud, mille hulgas olid laialt levinud tervendavad loitsud *pel'tis'kon / pelljas'kon* (lausumine).

Mitterituaalne folkloorne proosa hõlmab nii muinasjutte (*võžököl*) kui ka muud rahvajutuliigid, mida esindavad mütoloogilised, ajaloolised ja kohajutud, legendid, muistendid, tõestisündinud lood ja mälestused *veran* (jutustus). Mitterituaalsed laulud koosnevad külalistele suunatud lauludest (*kuno sjektan küi / peres' küi* – külaliste kostitamise laul / esiisade laul) ja töölauludest (*pur keljan küi* – palgiparvetuse laulud, *dera gužaton küi* – lõuendite valgendamise laul), tšastuškadest (*takmak*) jne. Oma mitmekesisusega eristuvad lühikanrid: mõistatused (*madis'kon*), kõnekäändude ja lühiloitsude eriliigid nagu pöördumised ja üleskutsed (*vazis'kon köl*), soovid (*dzh'etšlök sizjon*), needused

(*kargas'kon*), keelud (*dzh'arantemze veran*), manitsused (*viz'nod sjoton*), kõnekäänud (*letšöt köl*), vanasõnad (*viz' köl*), lausumised (*as ponnad veran*); uskumused (*šun*), ennustused (*tšaklas'kon*) jne. Lastefolkloor on esindatud hällilauludega (*bebei vettan gur / bebei iz'õton*), (laste)mängitustega (*pitši murte dõšeton, naz'õlljas'kõton*), naljasalmidega (*pitši murtlõ kõrdzh'an*), narritamissalmidega (*esas'kon*), lasteloitsudega (*õtjon köl*), ütlustega (*kinlõ ke veran*), kiirkõnega (*žog veran*), hirmutustega (*kõškaton*), liisusalmidega (*tšotlas'kon*) jne.

Laulud ja pillimäng saatsid paljusid kalendri- ja perepidusid ning külas-käike. Vanasti mängiti kandletaolist pilli (*krez'*) ja torupilli (*bõz*), hiljem viiulit (*krez'*), mille asendas 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses järk-järgult lõõtspill (*mõsken / mõzgen*). Eriti populaarsed olid *tal'janka* ja Vjatka lõõtsad. Baškiiria udmurtide muusikakultuuris on tunda märgatavat turgi mõju, mis väljendub pentatoonika domineerimises ja otsestes laenudes. Tantsud (*ekton/jekton*) on samuti paljude rahvapidustuste kohustuslik atribuut. Algselt olid tantsud rituaalse iseloomuga: mõnes külas püsis kuni viimase ajani komme, kui pärast külaohvritalituse läbiviimist esitasid preestrid väikese tantsu.³ Rahvapidu *sabantui* (tatar keeles 'adra pulm'), mida peeti pärast kevadiste põllutööde lõppu, oli eriti rikas laulude, muusika ja tantsude poolest. Samuti toimus sellel pidustusel palju rahvamänge ja võistlusi. Istjate, laua taga kogunemiste ja noorte pidude ajal mängiti mitmesuguseid liikumis- ja lauamänge. Lastemängud olid eriti mitmekesised. Vastlamaskeraadil karutants (*gondõr jektõton*), aga ka vana uusaasta (*vuž vil' ar*) ja *ošorogi* maskeerimisel (*pörtmas'kon*) toimusid rahvateatrietendused.

Kogumise, avaldamise ja uurimise lugu

Kui Baškiiria udmurtide etnograafilised iseärasused said teadlaste uurimisobjektiks juba rahvusteaduste algusaegadel, siis folkloorile on pööratud palju vähem tähelepanu. Kohalike udmurtide rahvaluulet ei ole kuni viimase ajani avaldatud eraldi kogumikena, samuti puuduvad monograafiad. Vähesed uurimused näitavad, et nende udmurtide rituaalses folklooris on säilinud palju kihte (lauluviisid, rahvapalved, rituaalsed hüüatused jne), mis on vähimal määral saanud turgi mõjusid. Viimane seik on iseenesest huvitav uurimisteema nii laenatud žanrite, motiivide, meloodika kui ka etnolingvistilise aspekti poolest. Näiteks esineb informantide sõnul piirkonna mõnes udmurdi külas pulmalaule tatar keeles, kuid neid ei tunne kohalik turgi elanikkond.

Kama-taguste udmurtide esimene talletatud rahvaluuletekst (rahvapalve fragment) pärineb 18. sajandist ja selle pani kirja vene reisimees Nikolai Rõtškov 1770. aastal, kui külastas Bõstrõi Tanõpi vesikonnas asuvaid votjaki

(udmurdi) külasid Orenburgi kubermangu Ufa provintsis (Rõtškov 1770: 158). Samuti mainis uurija pulmarituaalide kirjeldustes esmakordselt kohalike udmurtide muusikariistu ja laulude esitamise iseärasusi (Rõtškov 1770: 163).

Kama-taguste udmurtide folkloori hilisemad näited talletasid kohalikud uurijad ja teadlased alles 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. Väga väärtuslikud on muinasjutud (*võžõ kõl*), mille oli kirja pannud Ufa kubermangu Birski kreisi Starõi Varjaši muulaste kooli õpetaja Gavriil Aptiev ja mille avaldas Ivan Smirnov udmurtidele pühendatud monograafias (Smirnov 1890: 1–29). Mõned kohaliku uurija üleskirjutatud folklooritekstid on hoiul Kaasani Föderaallükooli N. I. Lobatševski nim. teadusliku raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas (ORRK NB KFU) ja Soome-Ugri Seltsi teaduslikus arhiivis Helsingis (SUS TA).

Olulise panuse Baškiiria udmurtide folkloori kogumisse on andnud välismaalastest uurijad. 1885. aastal külastas ungari keeleteadlane Bernát Munkácsi Birski kreisi Možga küla. Siin salvestas ta ühe palve ja mõned laulud, mis hiljem avaldati raamatus “Votják néplköltészeti hagyományok” (“Votjaki folklooritraditsioonid”) (Munkácsi 1887: 168, 309). 1894. aastal kogus soome keeleteadlane Yrjö Wichmann Ufa kubermangu Birski kreisi Bolšoi Katšaki küla udmurtide rahvaluuletekste (vanasõnu, mõistatusi, laule, rituaalide kirjeldusi) ja avaldas need 1901. aastal Helsingis udmurdi keelenäidete “Votjakische Sprachproben” teises osas (Votjakische 1901: 1–3, 10–14) ja õpperaamatus “Votjakische Chrestomathie mit Glossar” (Wichmann 1901: 39–42). Esimese maailmasõja ajal töötas Bernát Munkácsi aastatel 1915–1917 Esztergomi laagris (Austria-Ungari) udmurdi sõjavangidega, kelle hulgas oli ka Ufa kubermangust pärit inimesi. Ungarlasest teadlase talletatud folklooritekstid (rahvapärased palved, loitsud, muinasjutud, nelikvärsid) dešifreeris ja avaldas 1952. aastal Helsingis ungari keeleteadlane Dávid Rafael Fokos-Fuchs udmurdi rahvakommete ja rahvaluule kogumikus “Volksbräuche und Volksdichtung der Votjaken” (Volksbräuche 1952: 110–115, 160, 219–232, 451–519). Kahe kohaliku udmurdi informandiga töötas Munkácsi koos Austria muusikateadlase Robert Lachiga, salvestades nende laule fonograafia. Need laulud koos nootidega avaldati 1926. aastal vene sõjavangide laulude kogumiku “Gesänge russischer kriegsgefangener” esimeses köites (Lach 1926: 43–47, 92–97). 1911. aastal salvestas Soome usuteadlane Uno Holmberg (Harva) ekspeditsiooni käigus Ufa kubermangu udmurtide juurde nende religioosete uskumustega seotud folkloorseid süžeesid ja motiive (lugusid mütoloogilistest tegelastest, legende jumalast *Költšinist*, müüte maailma ja inimese tekkimisest jne). Nende sisu ja motiivid leidsid kajastust tema monograafias (Holmberg 1914), välitööde märkmeid säilitatakse Soome Kirjanduse seltsi käsikirjaarhiivis (SKS KA). Osa materjale on avaldatud ka vene keeles (Sadikov & Hafeez 2010).

Foto 1. Rituaalne söömaaeg kevadise püha (bõddzh'õnal) päeval. Baškortostani Burajevo rajooni Kasijarovo k, 2008. Ranus Sadikovi foto.

Foto 2. Pulmad sjuan. Baškortostani Baltatševo rajooni Asavka k, 1990. aastad. Foto L. G. Pukrova fotoarhiivist.

Foto 3. Preestrid palvetamas ohvritalitusel Eljen vös'. Permi krai Kujeda rajooni Kirga k, 2010. Foto A. Š. Galihhanovi fotoarhiivist.

Foto 4. Palvetamine pruudi kümblemisriituse ajal (vil'ken põlaton). Baškortostani Tatõšlõ rajooni Nižnebaltatševo k, 2022. Foto Nižnebaltatševo kultuurimaja kodulehelt sotsiaalvõrgustikus VKontakte.

Pärast 1917. aasta revolutsiooni korraldati mitu folkloristlikku ja keeleteaduslikku ekspeditsiooni Baškiiria udmurtide juurde. Suurim neist toimus 1936. aastal Aleksandr Belovi juhtimisel BANSV-i Burajevo, Tatõšlõ ja Jannauli rajoonis. Kahjuks ei ole selle ekspeditsiooni materjale avaldatud, need asuvad Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Udmurdi ajaloo, keele ja kirjanduse instituudi teadusarhiivis (NA UII JL UdmFIC UrO RAN a). Seal on hoiul laulude ja mitme muinasjutu tekstid.

1970. aastatel salvestasid udmurdi dialektoloogid Rif Nasibullin ja Valei Kelmakov suure hulga Baškiiria udmurtide folklooriteoseid, sh unikaalseid rahvapäraseid palvetekste. Hiljem avaldasid nad palju materjale Kama-taguste udmurtide keelenäidetena (Nasibullin 1981; Nasibullin 1982; Kelmakov 1978; Kelmakov 1998: 263–285; Kelmakov & Saarinen 1994: 324–348; Kelmakov 2010: 81–83). Nasibullini poolt magnetlindile salvestatud palvete muusika-teadusliku analüüsi on teinud Margarita Hruštševa (Nasibullin & Hruštševa 1986; Hruštševa 2001: 21–37).

Aastatel 1974–1975 kogusid BANSV-i udmurtide laule ungari etnomusikoloog László Vikár ja keeleteadlane Gábor Bereczki (Bereczki 1994: 221–234; Vikár 2002: 233–247, 280). Nad avaldasid 1989. aastal Budapestis raamatu “Votyak Folksongs” (Vikár & Bereczki 1989), mis sisaldas ka näiteid Baškiiria udmurtide laulufolkloorist koos nootidega. 1984. aastal andis Vikár välja heliplaate Uurali-Volga piirkonna rahvaste lauludega, ühel neist on udmurdi, sh Baškiiria udmurtide laule. 1990. aastal uuris Tatõšlõ udmurtide tantse ja muusikat ungari etnokoreoloog László Felföldi (Felföldi 1993).

Alates 1970. aastatest hakkasid Baškiiria udmurtide seas folkloorimaterjali koguma Udmurdi Riikliku ülikooli (Iževsk) filoloogiateaduskonna üliõpilased, keda juhendasid erinevatel aastatel Lidia Dolganova (1978), Daniil Jašin (1982), Galina Šušakova (1990), Valei Kelmakov (1993), Galina Gluhhova (2002) jne. Dolganova avaldas 1981. aastal udmurdi lastefolkloori kogumiku (Dolganova 1981), milles on ka Baškiiriast pärit materjale, nii folkloristi enda kogutud kui ka arhiivimaterjale.

Kohalikud koduloolased andsid samuti suure panuse Baškortostani udmurdi folkloori kogumisse ja avaldamisse. 1940.–1960. aastatel tegeles kohaliku udmurdi folkloori (tšastuškade, vanasõnade, kõnekäändude, muinasjuttude, lastefolkloori, mängude) kogumisega õpetaja Galljamutdin Faršatov (Baidullina 2020b), kelle kirjapanekuid säilitatakse Udmurdi ajaloo, keele ja kirjanduse instituudi teadusarhiivis (NA UIIJaL UdmFITs UrO RAN b, v). Suurt tähelepanu udmurdi folkloori kogumisele ja avaldamisele pööras Andrei Gilmajev (Gilmajev 1981; Gilmajev 1982), kes oli 1970.–1980. aastatel Tatõšlõ rajooni udmurdi ajalehe *Az’lan’* (Edasi) toimetaja.

Foto 5. Tuntud löötspillivalmistaja Zidõjar Muhhajarov, 1970. aastad. Foto F. Š. Muhhajarovi pildialbumist.

Foto 6. Rahvatantsud jekton pärast ohvritalitust õstijak. Baškortostani Janauli rajooni Kajmašabaši k, 2021. Ranus Sadikovi foto.

Praegu tegelevad Kama-taguste udmurtide folkloori kogumise, avaldamise ja uurimisega keeleteadlased Rif Nasibullin ja Anna Baidullina, folklorist Nikolai Anisimov, etnoloogid Tatjana Minnijahmetova ja Ranus Sadikov, sotsiaalanthropoloogid Eva Toulouze ja Liivo Niglas.

Tatjana Minnijahmetova on 1990. aastate algusest edukalt kogunud Kama-taguste udmurtide rahvaluulet. Oma võrdleva folkloristika alases doktoritöös (Minnijahmetova 2003) analüüsis ta Kama-taguste udmurtide rituaalide ja folkloori seoseid. Mõned tema tööd on pühendatud laulufolkloorile, sealhulgas pulmalauludele (Hristoljubova & Minnijahmetova jt 1989; Minnijahmetova 1989).

Ranus Sadikov on oma kandidaadiväitekirja “Kama-taguste udmurtide asulad ja elamud (materიაalne ja vaimne aspekt)” (2000) jaoks materjali kogumisel kirja pannud palju ajaloolist ja kohapärimust udmurtide ümberasumisest baškiiride maadele, asulate rajamisest jne. Need lood on oluline allikas ümberasumise ja külade rajamise ajaloo uurimisel (Sadikov 2000: 13). Doktoritöö (“Kama-taguste udmurtide religioossed uskumused ja rituaalid (traditsiooni säilimine ja järjepidevus)” (2011) koostamise käigus on ta talletanud “paganlike” palveid, ohverdamissõnu, muistendeid ja muid religioossete traditsioonidega seotud folkloorižanre. Uurimisel selgus, et rahvapalveid kasutatakse jätkuvalt aktiivselt ja suulise folkloori žanrina on need säilinud ainult selles udmurtide rühmas (Sadikov 2011b: 311–312). Artiklis Kama-taguste udmurtide palvete (*kuris’kon*) transformatsioonist käsitles autor muutusi nõukogudeaegsetes ja tänapäevastes tekstides, mis olid tingitud sotsiaalmajanduslikest muutustest nende loojate elus (Sadikov 2011a). Teises, koos Eva Toulouze’iga kirjutatud töös (Sadikov & Toulouze 2019) käsitleb Sadikov Kama-taguste udmurtide palvete uurimislugu, traditsioonilisi vorme ja tänapäevast käibivust.

Aastatel 2013–2019 töötas Baškortostani Vabariigi Tatõšlõ, Janauli, Baltatševo, Burajevo ja Kaltassõ rajooni udmurdi külades rahvusvaheline Kama-taguste udmurtide tänapäevaste usutraditsioonide ja rahvaluule interdistsiplinaarse uurimise ekspeditsioon: Venemaa Teaduste Akadeemia Ufa Föderaalse Uurimiskeskuse Rail Kuzejevi nim. Etnoloogiauringute Instituut (Venemaa), Tartu Ülikool (Eesti) ning Ida Keelte ja Kultuuride Instituut (Prantsusmaa). Ekspeditsiooni kuulunud Tartu Ülikooli visuaalanthropoloog ja tuntud antropoloogiliste filmide ekspert Liivo Niglas koos Ranus Sadikovi ja Eva Toulouze’iga filmisid üle 20 udmurdi ohverdamisrituaali, nii suviseid kui ka talviseid. Nelja palvuse (suvine külalpalvus Malaja Balzuga külas 2014; suvine ringkonnalpalvus Tatõšlõ rajooni Novõje Tatõšlõ külas 2013; suvine kraipalvus Kujeda rajooni Kirga külas 2013; talvine ringkonnalpalvus Tatõšlõ rajooni Novõje Tatõšlõ külas 2016) videomaterjalist monteeriti ja avaldati etnograafiliste filmide DVD (Udmurdi palvused 2019). Need visualiseerivad selgelt rahvapalvete esitamise

kaasaegseid viise. Projekt näeb ette ka teiste filmide väljaandmist Baškiiria udmurtide usutraditsioonist.

Sadikov ja Toulouze on teinud palvete esitamisest audio- ja videosalvestusi kohapeal, pildistanud tekste preestrite palveraamatutest ja litereerinud kogutud materjalid (Toulouze 2020: 56). Samuti otsiti üles Kama-taguste udmurtide avaldatud ja arhiivides hoitavad palved. Kogu hulk (üle 120) unikaalseid rahvaluuletekste avaldati eraldi kogumikuna udmurdi keeles 2023. aastal Ufas (Sadikov & Toulouze 2023). Lisana on raamatus peietel öeldavad pöördumised surnute poole. Kavas on välja anda palvete kogumik koos vene- ja ingliskeelsete tõlgetega ning heli- ja videosalvestustega.

Folklorist Nikolai Anisimov tegeleb projekti raames laulufolkloori kogumise ja töötlemisega. Ajavahemikul 2016–2019 salvestas ta 11 Baškortostani külas laule ja lõõtspilliviise nii ansambli-, duo- kui ka sooloesituses. Žanriliselt on need külalis-, pulma-, matuse-, nekruti- ja lüürilised laulud, naljalaulud, tšastuškad, kalendri- ja töölaulud (Ptšelovodova & Anisimov 2020: 76–77). Kogutud materjalide põhjal valmistab Anisimov koostöös etnomusikoloog Irina Ptšelovodovaga (Iževsk) väljaandmiseks Kama-taguste udmurtide rituaalse laulufolkloori kogumiku koos nootidega.

Baškortostani udmurtide laulude esitamise muusikateadusliku analüüsi on teinud Irina Nurijeva (2013), Marija Botškarjova ja Jelena Smirnova (Botškarjova & Smirnova 2020). Farida Galijeva monograafia sisaldab teiste Baškortostani rahvaste muusikalise folkloori materjalide hulgas ka üldistatud teavet piirkonna udmurtide laulu- ja pillimängu kohta (Galijeva 2022: 289–308).

Oluliseks sündmuseks Kama-taguste udmurtide rahvaluule uurimises sai entsüklopeedia “Baškortostani rahvaste folkloor” (“Fol’klor narodov Baškortostana”, 2020) ilmumine, mis on esimene taoline väljaanne Volga-Uurali piirkonnas. T. Minnijahmetova, R. Sadikovi ja A. Baidullina artiklites esitatakse esmakordselt kokkuvõtlikku teavet udmurdi folkloori žanrilisest eripärast ja uurimise ajaloost selles piirkonnas (Folkloor 2020).

Kaasaegse käibimise iseärasused

Viimaste aastate uuringud on näidanud, et rahvaluule eri žanrid ja muud folkloorivormid on säilinud erineval määral. Paljud neist on kaotanud oma aktuaalsuse ja on säilinud üksnes vanema põlvkonna mälus. Neid ei reprodutseerita enam rituaalide autentses keskkonnas, kuna rituaalid ise on lakanud toimumast. Rituaalsed kalendrilaulud on kahjuks peaaegu täielikult kadunud. Ainult mõnes väikeses külas, kus on kärbitud kujul säilinud suurpäeva (*bōddzh’ōnal*) külaskäimise traditsioon, laulavad vanemad inimesed aeg-ajalt mõnd rituaalset

laulu sellest pühast. Pere- ja suguvõsapidustuste rituaalsed laulud on säilinud veidi paremini, kuid ka see traditsioon pole täielik. Pulmapidude üleviimine kohvikutesse on jätnud vähe võimalusi ka pulmalaulude esitamiseks. Neid võivad laulda vanemad sugulased pulmaeelsetel või -järgsetel istjatel kodus. Vaid üksikutes külates esitatakse itke (*ves'keli*). Laulude esitamine matustel on säilinud Kaltassõ rajooni udmurtidel. Matuserongkäik liigub nii sündmusele kohaste traditsiooniliste lugude kui kaasaegsete lüüriliste laulude ning reeglina küla lõõtsamängija mängimise saatel. Janauli rajooni Votjak Urazõ (Votskaja Urada) ja Votjak Ušjazõ (Votskaja Oš"ja) külas on tavaks laulda esimesel surma-aastapäeval, kui surnu auks korraldatakse ohverdamisrituaal (*ullan' sjoton*), kuid viisid ise on kahjuks ununenud.⁴ Sõdurite teesaatmisel võivad vanemad sugulased meenutada ka sellele sündmusele pühendatud laule. Noored neid enam ei tea.

Külalislaulude laulmist esineb veel lauas istumistel, kuid informantide sõnul on vanade venivate laulude (*peres' küi*) laulmise viis järk-järgult ununemas. Rohkem lauldakse kaasaegseid udmurdi, tatari ja venekeelseid estraadilaule. Kõige rohkem meeldima hakanud laule tõlgitakse udmurdi keelde, mis on eriti iseloomulik Tatõšlõ rajoonile. Uute udmurdikeelsete laulude levitamisele aitab kaasa vabariiklik udmurdikeelne ajaleht *Ošmes* (Allikas). Selles avaldatakse ka traditsiooniliste laulude ja tšastuškade tekste.

Rahvalaulude esitustraditsiooni säilitamisel mängivad olulist rolli folkloorirühmad. Nende juhid ja aktiivsed osalejad selgitavad sihipäraselt välja ja salvestavad vanu laule ning püüavad neid lisada oma repertuaari. Praktiliselt igas suuremas udmurdi asulas on amatöörlauluansamblid, millest kümme on saanud rahvaansambli tiitli. Paljud neist loodi 1990. aastatel, mil huvi folklooripärandi vastu elavnes kõikjal. Hoolitseva suhtumisega laulude esitamise traditsioonidesse paistavad silma Iske Kõzõljari (Starõi Kõzõl-Jar) kultuurimajas tegutsev *Mardzh'an* ja *Utšõ nõl* Tatõšlõ rajooni Vjazovka kultuurimajast.

Üksikuid rahvajutuliike ja näiteid on mingil määral veel säilinud, kuid paljud on juba unustatud või püsivad ainult vanema põlvkonna mälus. Muinasjutte peaaegu ei mäletata, mõned ajaloolised ja kohamuistendid eksisteerivad kärbitud versioonidena. Lauavestlustes võib osavate jutuvestjate suust kuulda mitmesuguseid *bõlitškasid*, tõesti sündinud lugusid ja memoraate. Vaid vanema põlvkonna kõnest võib kuulda vanasõnu, kõnekäande, endeid, häid soove jms. Matustel ja peietel lausub iga osaleja spetsiaalseid pöördumisi, mis on adresseeritud surnute hingedele. Ka laste folkloor on minevikku jäämas – ainult eakad inimesed mäletavad seda, kuid lapsed ei tea.

Olulist tööd kohaliku rahvaluule kogumisel teevad udmurdi keele ja kirjanduse õpetajad, raamatukoguhoidjad, mõnikord ka ajalooõpetajad ja kodu-uurijad, päästes seega folkloorinäiteid täielikust unustusest. Kahjuks ei ole

salvestiste kvaliteet alati rahuldav, murdeomadusi ei võeta arvesse, mõnikord ei lisata vajalikke metaandmeid. Mõned rahvaluuleteosed avaldatakse Baškortostani udmurtide vabariiklikus ajalehes.

21. sajandil on endale uue elu leidnud rahvapalved *kuris'kon*. Koos avalike ohverdamistraditsioonide taaselustamisega on tagasi tulnud taevastele kaitsjatele suunatud pöördumised (foto 3). Ent kui 20. sajandil järgiti suust suhu palvete edasiandmise traditsiooni, siis tänaseks on see kadunud. Varem arvati, et palveid ei tohi spetsiaalselt pähe õppida, vaid neid tuleb vanadelt preestritelt “varastada” (*nuškanō*), s.t õppida neid ohvritalituste ajal, kuulates sõnu.⁵ Teisel moel saadud (õpitud) palvetel puudus sakraalne jõud. Tänapäeval loevad preestrid neid ja jätvavad meelde, enamgi veel loevad neid riituse ajal paberilt. Palju palvetekste on nõukogudejärgse preestripõlvkonna esindajad kirjutanud oma eelkäijatelt üles, säilitades neid rahva ja teaduse jaoks. Siiski pole märgata säästvat suhtumist vanadesse tekstidesse, preestrid improviseerivad ja muudavad neid vastavalt tänapäevastele elutingimustele. Kahjuks on rikutud ka esitusmaneer: kui varem loeti palveid, järgides teatud rütmi ja tämbrit, siis nüüd lausutakse neid lihtsalt valjusti ja ilmekalt. Lisaks avalikele religioossetele tseremooniatele lausutakse palveid ka perekondlikel pidustustel (pulmas, soolaleivapeol, nimepanemisel, sõjaväkke saatmisel). Varem tegid seda perekonnapead, nüüd aga tavaliselt külapreestrid (Sadikov 2024).

Teatud määral on säilinud ka rahvapillimängu traditsioon. Üldjuhul on igas külas oma lõõtsamehed, kes lisaks kohalike amatöörlauluansamblite esinemistele mängivad ka külaelanike perepidudel. Tatõšlō rajooni Utar-Jelga külast pärit udmurt Zidōjar Muhhajarov (1942–2006) oli üle Venemaa tuntud harmoonikate ja *tal'jankade* valmistamise meister (foto 5). Ta valmistas eksklusiivseid lõõtspile vastavalt parimatele traditsiooni- ja konstruktsioonisaavutustele (Baidullina 2020a).

Ka tantsutraditsioone pole täielikult unustatud: rahvatantsud lõõtsa saatel on sagedane nähtus rahvapidudel (foto 6). Informandid märgivad, et tantsud on soolaleivapidude kohustuslik atribuut – nõnda “testivad” külalised pöranda aluspalkide tugevust. Säilinud on ka üksikuid traditsioonilise mängukultuuri elemente. Mõnes külas mängivad lapsed *bōddzh'ōnal* ajal siinamaani munade veeretamise mängu (foto 7). Kahjuks on kadumas kossimäng *lōdigajen šōdon* (foto 8), mis on istjatel asendunud kaardimänguga. Paljud rahvamängud ja lõbud on esindatud kevadiste põllutööde järel korraldataval rahvapeol *sabantui* (foto 9). Mõnes külas on säilinud rahvadraamaelemente maskeeritud sanditamistel, mis ei toimu enam vana uusaasta tähistamisel nagu varem, vaid ööl vastu uut aastat (foto 10). Rahvamänge ja rahvateatrietenduste traditsioone koguvad kultuurimajade ja raamatukogude töötajad. Mõnda neist rakendavad nad elanike vaba aja ja puhkuse veetmise korraldamisel.

Foto 7. Munade veeretamise mängud kuregpõz pitõr”jan. Baškortostani Tatõšlõ rajooni Nižnebaltatševo k, 2022. Foto Nižnebaltatševo kultuurimaja kodulehelt sotsiaalvõrgustikus VKontakte.

Foto 8. Kossimäng lödiga. Baškortostani Janauli rajooni Kajmašabaši k, 2022. Foto Kajmašabaši kooli kodulehelt sotsiaalvõrgustikus VKontakte.

Foto 9. Meelelahutus ja mängud pidustusel sabantui. Ämbrivöistlus (vedra šukkon). Baškortostani Burajevo rajooni Kasijarovo k, 2021. Ranus Sadikovi foto.

Foto 10. Maskeeritud sandid (pörtmas'kis'jos) uusaasta tähistamisel. Baškortostani Burajevo rajooni Kasijarovo k, 2022. G. F. Minnigalijeva foto.

Kokkuvõtteks võib täheldada, et autentne keskkond folkloori reprodutseerimiseks on praeguseks järsult ahenenud, kuid see ei kehti ainult selle piirkonna udmurtide kohta. Folkloor liigub rituaal- või mängusfäärist lavale või kaob täielikult. Samal ajal kui traditsioonilised riitused kaovad, tekivad uued ajaviitevormid, kus folkloor võtab oma väärilise koha, nt juubelipidustused, külafestivalid jne. Rahvaluulepalad ja nende esitamise oskus on kõige paremini säilinud vanemate ja eakate inimeste, peamiselt naiste hulgas. Siiski on rikutud suulisuse põhimõtet. Näiteks arvati varem, et peale palvetekstide pidi vanainimestelt “varastama”, samuti loitse, jättes neid meelde riituse ajal, muidu polevat neil maagilist jõudu. Kinnitamaks oma tegude ja sõnade “õigsust” ütlesid nad maagiliste riituste sooritamisel *peres’josles’ luškasa kel’tem kõl’jostõ veras’ko* (ütlen vanainimestelt varastatud sõnu).⁶ Ka laulude viis pidi olema “varastatud” (*küjez luškalo šuo* – meloodia varastatakse, öeldakse).⁷

Rahvaluule liigub üle kirjaliku kultuuri sfääri. Õpetajate, kultuurimajajate, raamatukoguhoidjate ja kodu-uurijate üleskirjutused on folkloori säilitamise omapärane vorm. Palvete puhul on märgata ka nende uut olemissuuna – preestrid loevad palveid paberilt ette. Folkloori paremat säilimist autentsel kujul on täheldada väikestes kaugetes küldes rahva kompaktses asustuse piirkondades.

Tõlkinud Nikolay Kuznetsov

Loe Ranus Sadikovi artikleid eesti keeles:

Sadikov, Ranus 2024. Innovatsioonid idaudmurtide preesterkonnas. – *Mäetagused* 89, lk 125–134 (doi:10.7592/MT2024.89.sadikov).

Eva Toulouze & Nikolai Anisimov & Ranus Sadikov 2023. Diasporaa etnokultuuriline portree Kesk-Venemaal: Kama-tagused udmurdid, moodustumine, kultuur ja suhted naabritega. – *Mäetagused* 86, lk 139–180 (DOI:<https://doi.org/10.7592/MT2023.86.udmurt>)

Ranus Sadikov 2010. Kaama-taguste udmurtide ettekujutused elamu kaitsevaimudest. – *Mäetagused* 13, lk 112–118 (doi:10.7592/MT2000.13.kaama).

Tänu sõnad

Uurimus viidi läbi riikliku teema IER UFRC RAS Nr 122041900118-5 raames.

Kommentaariid

- ¹ Kama-taguste udmurtide kalendri- ja rituaalsüsteemi kohta vt täpsemalt (Minnijahmetova 2000).
- ² Nende laulude esitamine oli keelatud “ebakohastel” ehk ebasobivatel aegadel. Autor nägi välitöödel ise, kuidas mõned eakad informandid esitasid teatud laule vastumeelselt, sest arvasid, et pole õige aeg neid laulda.
- ³ Autoril õnnestus midagi taolist näha 1997. aastal Baškortostani Vabariigi Janauli rajooni Možga küla lähedal toimunud *Jemenlöki* ringkonnapalvusel. Preester tegi pärast rituaalse osa lõpetamist mõningaid tantsuliigutusi, mille järel algas folkloorirühma esinemine.
- ⁴ 2023. aastal õnnestus autoril koos Nikolai Anisimoviga salvestada üht selle rituaali laulu Janauli rajooni Kajmašabaši külas.
- ⁵ Autori välitöömaterjalid (AVM) 2006. Gölbanu Urakbajevna Urakbajeva, snd 1932, Bolšoi Katšaki küla, Kaltassõ rajoon, Baškortostani Vabariik.
- ⁶ AVM 2016. Zaliija Valerjevna Galijeva, snd 1974, Asavka küla, Baltatševo rajoon, Baškortostani Vabariik.
- ⁷ AVM 2017. Liliija Šaripovna Sadrejeva, snd 1963, Ivanovka küla, Tatõšlõ rajooni, Baškortostani Vabariik.

Allikad

AVM 2006 – autori välitööde materjalid aastast 2006.

ORRK NB KFU – Otdel rukopisei i redkikh knig Nauchnoi biblioteki im. N. I. Lobachevskogo Kazanskogo federal'nogo universiteta [N. I. Lobatševski nimelise Kaasani Föderaalülikooli käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond].

SUS TA – Suomalais-Ugrilainen Seuran Tutkimusarkisto. Kotelo 727. Wichmann Y. Udmurttilaisaineistoa. 1894.

SKS KA – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto. Uno Harvan matkamuiistiinpanoja. 1911.

NA UIIJL Udm FIC UrO RAN a = Nauchnyi arkhiv Udmurtskogo instituta istorii, iazyka i literatury UdmFITs UrO RAN. Rukopisnyi fond. Op. 2-N. D. 223. T. 1–4. Materialy fol'klorno-lingvisticheskoj ekspeditsii instituta (skazki, pesni, poslovitsy, pogovorki, primety, legendy, schitalki), zapisannye v Balezinskom, Alnashskom, Grakhovskom, Vavozhskom, Kil'mezskom, Iukamenskom, Seltinskom raionakh UASSR; Kuedinskom raione Sverdlovskoi oblasti; Ianaul'skom, Buraevskom raionakh BASSR; Baltasinskom, Kukmorskom raionakh TASSR, Slobodskom raione Kirovskoi oblasti. 1936 g. [Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Udmurdi Ajaloo, Keele ja Kirjanduse Instituudi teadusarhiivi käsikirjade fond, op 2-H. Д. 223. T. 1–4. Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Udmurdi Ajaloo, Keele ja Kirjanduse Instituudi teadusarhiivi käsikirjade fond, op 2-H. Д. 223. T. 1–4. Folkloori- ja keeleekspeditsiooni materjalid (muinasjutud, laulud, vanasõnad, ütlused, märgid, legendid, riimide loendamine), mis on üles kirjutatud Udmurdi ANSV Balezino, Alnaši, Grahhovo, Vavoži, Kilmezi, Jukamenskoje

ja Seltõ piirkonnas; Baškiiri ANSV Sverdlovski oblasti Kudeinski rajoonis; Baškiiri ANSV Janauli ja Burajevo rajoonis; Tatari ANSV Baltassi ja Kukmori rajoonis Kirovi oblasti Slobodskoi rajoonis 1936. aastal.]

NA UIIJL Udm FIC UrO RAN b = Nauchnyi arkhiv Udmurtskogo instituta istorii, iazyka i literatury UdmFITs UrO RAN. Rukopisnyi fond. Op. 2-N. D. 198. Detskii fol'klor (schitalki, igry, draznilki, kolybel'nye, chastushki), zapisannyi v Balezinskom, Karsovaiskom, Zurinskom, Alnashskom, Zav'ialovskom raionakh UASSR; Bavlinskom raione TASSR; Tatyshlinskom, Iliševskom raionakh BASSR. 1931–1940 gg. [Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Udmurdi Ajaloo, Keele ja Kirjanduse Instituudi teadusarhiivi käsikirjade fond. Op 2-N, d 168. Lastefolkloor (salmid, mängud, narritused, hällilaulud, tšastuškad), üles kirjutatud Udmurdi ANSV Balezino, Karsovai, Zura, Alnaši ja Zavjalovo rajoonis; Tatari ANSV Bavlõ rajoonis: Baškiiri ANSV Tatõšlõ ja Iliševo rajoonis aastail 1931–1940.]

NA UIIJL Udm FIC UrO RAN c = Nauchnyi arkhiv Udmurtskogo instituta istorii, iazyka i literatury Udm FITs UrO RAN. Rukopisnyi fond. Op. 2-N. D. 535. Farshatov G.D. Udmurtskie poslovitsy, pogovorki, zagadki, pesni, chastushki, skazki, zapisannye v Tatyshlinskom, Kaltasinskom, Iliševskom raionakh BASSR. 1957, 1967 gg. [Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Udmurdi Ajaloo, Keele ja Kirjanduse Instituudi teadusarhiivi käsikirjade fond. OP 2-N, toimik 535. Faršatov, G. D. Udmurdi vanasõnad, kõnekäänud, mõistatused, laulud, tšastuškad, jutud, mis on üles kirjutatud Baškiiri ANSV Tatõšlõ, Kaltassõ ja Iliševo rajoonis aastail 1957 ja 1967.]

Kirjandus

Baidullina, Anna 2020a. Mukhaiarov Zidiyar Shakirovich. – Nadrshina, F. A. (peatoim). *Fol'klor narodov Bashkortostana*. Entsiklopediia. Ufa: Bashkirskaja entsiklopediia, lk 326–327.

Baidullina, Anna 2020b. Farshatov Valentin (Galliamutdin) Dmitrievich. – Nadrshina, F. A. (peatoim). *Fol'klor narodov Bashkortostana*. Entsiklopediia. Ufa: Bashkirskaja entsiklopediia, lk 543.

Berezki, Gabor 1994. *A névától az Urálig*. Az urnalisztikai tanszék kiadványai 4. Szombathely.

Botškarjova, Maria & Smirnova, Elena 2020 = Pesennaia traditsiia zakamskikh udmurtov (po rezul'tatam polevykh ekspeditsii 2017–2018 godov). – *Muzyka. Iskusstvo, nauka, praktika* 4 (32), lk 59–74.

Dolganova, Lidia (koost) 1981. *Udmurtskii fol'klor*. Pesenki, poteshki, schitalki, draznilki. Izhevsk: Udmurtiia.

Felföldi, László 1993. Néptánc kutatás a Volga, Káma és a Bjalaja folyók mentén. – *Néprajzi Hírek* 1–2, lk 73–74.

Folkloor 2020 = Nadrshina, F. A. (peatoim). *Fol'klor narodov Bashkortostana*. Entsiklopediia. Ufa: Bashkirskaja entsiklopediia.

- Galieva, Farida 2022. *Muzykal'nyi fol'klor narodov Bashkortostana*. Fol'klorno-etnografičeskie očerki. Ufa: Pervaia tipografiia.
- Galieva, Farida & Sadikov, Ranus & Petrov, Igor & Netšvaloda, Elena & Hasanova, Zifa 2018 = Galieva, F. G. & Sadikov, R. R. & Petrov, I. G. & Nečvaloda, E.E. & Khasanova, Z. F. Izučenie etnografii narodov Iuzhnogo Urala i Priural'ia v Institute etnologičeskikh issledovanii im. R.G. Kuzeeva UFITs RAN. – *Vestnik Udmurtskogo universiteta*. Seria istoriia i filologii. 28 (4), lk 513–521.
- Galim, Rafhat & Mannapov, Marsel & Suleimanova, Margarita 2014. Etničeskii sostav naseleniia Baškortostana – Khisamitdinova, F. G. (peatoim). *Narody Baškortostana*. Entsiklopediia. Ufa: Baškirskaia entsiklopediia, lk 33–37.
- Gilmajev, Andrei 1981 = Gil'maev, Andrei. Tatyshlinskii dialekt I – Nasibullin, Rif & Arkhipov, G. A. & Atamanov, Mikhail & Vakhrušev, Vasilii (toim). *Materialy poudmurtskoi dialektologii. Obraztsy rechi*. Izhevsk: NII pri Sovete ministrov UASSR, lk 97–102.
- Gilmajev, Andrei 1982 = Gil'maev, Andrei. Tatyshlinskii dialekt II – Nasibullin, R. Sh. (vast. toim). *Obraztsy rechi udmurtskogo iazyka*. Izhevsk: NII pri Sovete ministrov UASSR, lk 167–170.
- Hristoljubova, Ljudmila & Minnijahmetova, Tatjana & Timirzjanova, Raušanija 1989 = Khristoljubova, Liudmila & Minniakhmetova, Tat'iana & Timirzjanova Raushanija. Svadebnye obriady udmurtov Baškirii. – Vladykina, Tat'iana & Khristoljubova, Liudmila (koost). *Fol'klor i etnografiia udmurtov: obriady, obychai, pover'ia*. Izhevsk, lk 85–120.
- Hruštševa, Margarita 2001 = Khrushcheva, Margarita. *Udmurtskaia obriadovaia pesennost'*. Moskva: Kompozitor.
- Holmberg, Uno 1914. *Permalaisten uskonto*. Porvoo.
- Kelmakov, Valei 1978 = Kel'makov, V.K. Obraztsy udmurtskoi rechi I: Tatyshlinskii dialekt. – *Fenno-Ugristica*. Vyp. 5: Grammatičeskii stroi ural'skikh iazykov, lk 101–122.
- Kelmakov, Valei 1998 = Kel'makov, Valentin 1. *Kratkii kurs udmurtskoi dialektologii*. Vvedenie. Fonetika. Morfologii. Dialektnye teksty. Bibliografiia. ucheb. posobie dlia vuzov. Izhevsk: Izd-vo Udmurt. un-ta.
- Kelmakov, Valei 2010 = Kel'makov, Valei. *Udmurt dialektologii*. Student'esly no aspirant'esly iurttos. Izhevsk: Udmurtskii universitet.
- Kel'makov, Valentin & Saarinen, Sirkka 1994. *Udmurtin murteet – Udmurt dialekt'es*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 47. Turku & Iževsk.
- Lach, Robert 1926. *Gesänge russischer kriegsgefangener*. I band. Finnisch-ugrische Volker. 1. Wotjakische, Syrjanische und Permiakische Gesänge. Wien-Leipzig.
- Minnijahmetova, Tatjana 1989 = Minniakhmetova, Tat'iana. Rol' etničeskoi sredy v formirovanii pesennogo repertuara derevni. – Vladykina, Tat'iana & Khristoljubova, Liudmila (koost). *Fol'klor i etnografiia udmurtov: obriady, obychai, pover'ia*. Izhevsk, lk 128–140.

Minnijahmetova, Tatjana 2000 = Minniakhmetova, Tat'iana. *Kalendarnye obriady zakamskikh udmurtov*. Izhevsk: UIIIaL UrO RAN.

Minnijahmetova, Tatjana 2003 = Minniakhmetova, Tat'iana. *Traditsionnye obriady zakamskikh udmurtov: struktura, semantika, fol'klor*. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu University Press.

Minnijahmetova, Tatjana 2020 = Minniakhmetova, Tat'iana. Ves'keli. – *Entsiklopediia*. Ufa: Bashkirskaja entsiklopediia, lk 132.

Munkácsi, Bernát (toim) 1887. *Votják népköltészeti hagyományok*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Nasibullin, Rif 1981. Dialekty Zakam'ia i Urala I. – Nasibullin, Rif & Arkhipov, G. A. & Atamanov, Mikhail & Vakhrushev, Vasilii (toim). *Materialy poudmurtsoi dialektologii. Obraztsy rechi*. Izhevsk: NII pri Sovete ministrov UASSR, lk 149–180.

Nasibullin, Rif 1982. Dialekty Zakam'ia i Urala II. – Nasibullin, Rif (vast toim). *Obraztsy rechi udmurtsogo iazyka*. Izhevsk: NII pri Sovete ministrov UASSR, lk 154–166.

Nasibullin, Rif & Hruštševa, Margarita 1986 = Nasibullin, Rif & Khrushcheva, Margarita. O nekotorykh osobennostiakh udmurtsovskikh kuris'konov. – Rūitel [Riuitel'], Ingrid (koost). *Muzyka v obriadakh i trudovoi deiatel'nosti finno-ugrov*. Sbornik statei, posviashchennyi 80-letiiu akademika Paulia Ariste. Tallinn: Eesti Raamat, lk 229–243.

Nurijeva, Irina 2013 = Nurieva, Irina. Zakamskie udmurty: traditsiia paradoksov (etnomuzykovedcheskii etiud). – *Etnograficheskoe obozrenie* 6, lk 150–158.

Ptšelovodova, Irina ja Anisimov, Nikolai 2020 = Pchelovodova, Irina, Anisimov, Nikolai. Pesennaia traditsiia zakamskikh udmurtov: istoriia sobiraniia i izuchenii. – Stepanova, Tat'iana (vast toim). *Gosudarstvennost' Udmurtii: istoriko-kul'turnye praktiki i strategii sovremennogo razvitiia*. Sb. st. T. 2. Ch. 1. Izhevsk: MarShak, lk 71–80.

Rötškov, Nikolai 1770 = Rychkov, Nikolai. *Zhurnal, ili dnevnyia zapiski puteshestviia kapitana Rychkova po raznym provintsiiam Rossiiskogo gosudarstva v 1769 i 1770 godu*. Sankt Peterburg: Imperatorskaia akademiia nauk.

Sadikov, Ranus 2000. *Poseleniia i zhilishcha zakamskikh udmurtov (material'nyi i dukhovnyi aspekty)*. Dis. ... kand. ist. nauk. Tsentr etnologicheskikh issledovaniï UNTs RAN. Ufa: Gilem.

Sadikov, Ranus 2011a. Molyty-kuris'kon zakamskikh udmurtov (modernizatsiia kul'tury – transformatsiia teksta). – Sadikov, Ranus (toim). *Traditsionnaia kul'tura narodov Uralo-Povolzh'ia v usloviiakh modernizatsii obshchestva*. Sb. statei. Ufa: IEI UNTs RAN, lk 109–133.

Sadikov, Ranus 2011b. *Religioznye verovaniia i obriadnost' zakamskikh udmurtov (sokhranenie i preemstvennost' traditsii)*. Dis. ... doktora ist. nauk. Institut etnologicheskikh issledovaniï im. R.G. Kuzeeva UNTs RAN. Ufa.

Sadikov, Ranus 2018. Udmurty. – *Etnosy i kul'tury v edinoi sem'e Bashkortostana*. Moskva: Pero, lk 279–303.

Sadikov, Ranus 2024. Innovatsioonid idaudmurtide preesterkonnas. – *Mäetagused* 89, lk 125–134 (doi:10.7592/MT2024.89.sadikov).

Sadikov, Ranus & Hafeez, Kirsi 2010 = Sadikov, Ranus; Khafiz, Kirsi. *Religioznye verovaniia i obriady udmurtov Permskoi i Ufimskoi gubernii v nachale XX veka (ekspeditsionnye materialy Uno Khol'mberga)*. Ufa: IEI UNTs RAN.

Sadikov, Ranus & Toulouze, Eva 2019 = Sadikov, Ranus & Tuluz, Eva. Molitvy-kuris'kon zakamskikh udmurtov: istoriia izucheniia, traditsionnye formy, sovremennoe bytovanie – *Ezhegodnik finno-ugorskikh issledovaniia* 13 (1), lk 85–100.

Sadikov, Ranus, Toulouze Eva 2023 = Sadikov, Ranus & Tuluz, Eva (koost). *Kams'or udmurt"eslen kuris'kon"essy*. Ufa: Pervaiia tipografia.

Smirnov, Ivan 1890. *Votiaki. Istoriko-etnograficheskii ocherk*. Kazan': Tipografia Imperatorskogo un-ta.

Toulouze, Eva 2020 = Tuluz, Eva. Sem' let polevykh rabot u zakamskikh udmurtov: kollektivnyi opyt. – *Istoriko-kul'turnoe nasledie narodov Uralo-Povolzh'ia* 1, lk 53–63.

Udmurdi palvused 2019 = Niglas, Liivo (režissör, operaator). Udmurdi palvused (videosalvestis) = Удмурт вӧсьӛс = Удмуртские моления = Udmurt prayer ceremonies = Cérémonies Oudmourtes. Tallinn: MP DOC. 2 plaati.

Vikar, László 2002. *Volgán Innen, Volgán túl*. Naplójegyzeter a Magyar őshaza videkeről. Budapest: Balassi Kiado.

Vikar, László & Bereczki, Gabor 1989. *Votyak Folksongs*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Volksbräuche 1952 = *Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken*. Aus dem nachlasse von Bernhard Munkacsi. Herausgegeben von D.R. Fuchs. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Wichmann, Yrjö 1901. *Wotjakische Chrestomatie mit Glossar*. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft.

Wotjakische 1901 = *Wotjakische sprachproben*. Herausgegeben von Yrjö Wichmann. II. Sprachwörter, ratsel, märchen, sagen und erzählungen. Helsingfors: Suomal. Kirjalliss. Seuran kirjapainon Osakeyhtiö.

Summary

Folklore of the Bashkortostan Udmurts: Genre characterisation, collection history, peculiarities of modern circulation

Ranus Sadikov

Leading Researcher

Department of Ethnography

R.G. Kuzeev Institute for Ethnological Research, Ufa Federal Research Centre

Russian Academy of Sciences, Russia

kissapi@mail.ru

Keywords: publication, Bashkortostan, folklore, collection, current situation, genres, Udmurts, research

The article discusses the peculiarities of the folklore genres of the Udmurts living in the Republic of Bashkortostan, Russian Federation, the history of the collection, publication and research of folklore, as well as its modern circulation. The folklore traditions of this ethnic group, separated from the motherland, have been subjected to Turkish influence, yet at the same time have preserved many archaic features. Loyalty to traditional folk beliefs adds uniqueness to their folklore. The folklore of this ethnic group has not been widely studied, and no collections or monographs have been published. Recently research into their folk prayers and ritual songs has started. Today, due to the shrinking of the authentic environment necessary for keeping it alive, folklore (mainly songs) has moved to the stage. Amateur ensembles, teachers of the Udmurt language and literature, staff of community centres, librarians, and local lore researchers play a significant role in the preservation of local folklore specimens.

Ranus Sadikov on R. G. Kuzejevi etnoloogiliste uuringute instituudi (Vene Teaduste Akadeemia Ufa föderaalse uurimiskeskuse iseseisev struktuuriüksus) juhtivteadur. Tema uurimisvaldkond hõlmab ajalugu, etnograafiat, folkloori ja rahvausundit, eelkõige soome-ugri rahvaste etnoterritoriaalsete rühmade ajaloolist kujunemist Lõuna-Uuralis, udmurdi, mari, mordva ja eesti kultuuride etnograafilisi iseärasusi Lõuna-Uuralis ning traditsiooniliste religioonide ja pühapaikade antropoloogiat.

Ranus Sadikov is Leading Researcher at the Department of Ethnography, R. G. Kuzeev Institute for Ethnological Research, Ufa Federal Research Centre, Russian Academy of Sciences, Russia. His fields of studies cover history, ethnography, and folklore and folk beliefs, above all the historical formation of the ethno-territorial groups of Finno-Ugric peoples in southern Urals, the ethnographic features of the Udmurt, Mari, Mordovian and Estonian culture in southern Urals, and the anthropology of traditional religions and sacred places.

kissapi@mail.ru